

ג'ובאני פֶּפִּינִי השטן והמוזיקה

מאיטלקית: אמוץ גלעדי

הסופר האיטלקי ג'ובאני פֶּפִּינִי (1881-1956) התחיל את דרכו בספרות כאיש התנועה הפוטוריסטית, שעל רעיונותיה הגן בלהט במסגרת פעילותו כמבקר ספרות. מבחינה רוחנית והגותית הוא דגל תחילה באתאיזם קיצוני, אך עמדתו טולטלה בשל סדרת חוויות דתיות שבהן התנסה: החל בחוכמת הנסתר, עבור דרך הבודדים וכלה בקתוליות. חזרתו בתשובה עוררה השתאות רבה, ומאז ואילך העמיד את סגנונו החרף לשירות תפיסותיו הדתיות. הוא חיבר את "סיפורו של ישו" (1921), ספר שזכה להצלחה בין-לאומית. לאחר מכן כתב כמה ספרים אפיקורסיים למדי: "אוגוסטינוס הקדוש" (1929), "גוג" (1931) ו"השטן" (1953), שממנו לקוח הפרק המתורגם להלן. זוהי מסה נרחבת על דמותו של השטן בתיאולוגיה, באמנויות ובתרבויות שונות. "השטן" עורר מחלוקות רבות בשל הרעיונות האפיקורסיים המוצגים בו, ולבסוף אף צונזר בידי הוותיקן.

א"ג

***

ב־1713, השטן בכבודו ובעצמו נכנס להיסטוריה של המוזיקה. הכנר והמלחין הידוע ג'וזפה טֶרְטִינִי¹ היה אז בן עשרים ושתיים בלבד, והתאכסן במנזר הקדוש של אסיוזי. לילה אחד, בעודו ישן באחד מתאי המנזר, הופיע השטן בחלומו, נטל לידיו את הכינור והחל לנגן בסגנונו המשונה והמתמיה. עלה בידו להפיק מן הכלי אפקטים וירטואוזיים שלא היו מוכרים לנגני התקופה. תוך כדי ביצוע המוזיקה השטנית הזאת, השטן גיחך והתפתל בלהט גובר והולך; וכאשר סיים, הוא הזמין את הווירטואוז הנם לחזור בכינורו על אשר שמע. טרטיני הצעיר זינק ממיתתו, ועל אף שהיה מזועזע מן ההתרגשות שעורר בו החלום, ניסה לחזור בכינורו על המוזיקה שהשמיע לו השטן, ולאחר מכן להעלותה על הכתב בתווים. מובן שלא עלה בידו לשחזר את הסונטה השטנית במלואה, אך מה שנחרת ממנה בזיכרונו הפך לאחת מיצירותיו: "טריל השטן". יצירה זו מכילה חידושים טכניים כה משמעותיים ומרובים, עד כי ההיסטוריונים והמבקרים מחשיבים אותה לראשיתה של תקופה חדשה באמנות הכינור. טרטיני ביצע את הטריל ברבות

מהופעותיו, אך היצירה פורסמה רק ב־1790, בזמן המהפכה הצרפתית. אין זו אגדה. טרטיני עצמו תיאר באחד ממכתביו את ההרפתקה המוזרה הזאת. יתר על כן, לאלאנד (Lalande) תיאר אותה באריכות ב"מסע לאיטליה" (1769). התגלות זו של השטן נראית שטנית עוד יותר, כאשר נותנים את הדעת על כך שהתרחשה במנזר פרנציסקני, במולדתו של האדם הנחשב כנצרות למחקהו הדגול ביותר של ישו. גם במקרה של טרטיני היה פיתוי, שהיה אמנם פחות מזיק וגורלי מיתר הפיתויים, היות שתרם להצלחתו של המוזיקאי הצעיר ולתהילתו, והביא לידי התקדמות של ממש באמנות.

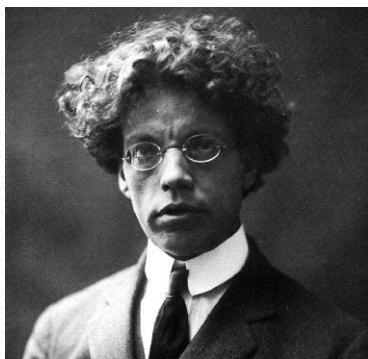
ככל הנראה, השטן מעדיף את הכינור על פני יתר כלי הנגינה האנושיים. אכן, הנושא שב ועלה לדיון כעבור מאה שנה, בתקופת הישגיו המזהירים של ניקולו פֶּגְנִיני.² מי שראה את הכנר הגאוני בהופעותיו – במיוחד מחוץ לאיטליה – והתבונן בפניו המוארכות והצנומות, כשערו הפרוע, בהבעתו האקסטטית, באיבריו שנעו כאחוזי עווית; ובעיקר מי שהזדעזע ונדהם מן הצלילים המטורפים, המקוריים והשטניים שבקעו מכינורו הקסום, חשב שהשטן דבק בפגניני, או לפחות גילה לכנר את סוד המציאות הווירטואוזיות הבלתי־רגילות הללו, שהתמיהו וביבלו לא רק את ההמונים, אלא אף את המוזיקאים בכבודם ובעצמם. לפגניני יצא אפוא מוניטין של כנר בעל השראה שטנית, אשר ליווהו עד סוף ימיו: כאשר מת בנים, ב־1840, סירבו לקבור אותו באדמה מקודשת, בין היתר מסיבה זו. כמה נושאים ווריאציות שהלחין, המסוגלים באמת ובתמים להעלות באוב את השטן, אינם משוללי זיקה למוניטין השטני הזה. הדבר ניכר בעיקר ב"מכשפות", אחת מיצירותיו הידועות ביותר, שנכתבה ב־1813 – בדיוק מאה שנה לאחר "טריל השטן". על אף שהולחנה בהשראת "עץ האגוז של פֶּגְנִיני" לזיסמאייר,³ פעוליה הצליליים של היצירה מאפיינים את פגניני באורח מובהק, והיו מי שחשבו כי נכתבה בהשראתו הישירה של רודן המכשפות השחור.

אכן, ברבות מיצירותיו של פגניני מורגש שיתוף פעולה של ממש עם השטן: אנו חשים זאת בכמה הדגשות חרדות וסוגסטיביות; בכמה עקירות ונקישות, המעלות על הדעת מהתלה לוציפריית; בכמה עליות או נפילות צליליות מתייבבות או צורמניות, שכמו בוקעות מנשמה נואשת במעמקי השאול. אם השטן חשב אי־פעם להיעשות מוזיקאי, אין ספק שהתגלם בגופו הארוך והרפאי של ניקולו פגניני. מאז ואילך, כמעט כל הכנרים – ובמיוחד הצוענים בדמם או בסגנונם – לובשים ארשת שטנית ברגעים מסוימים, במסכת פניהם האפלות ובפראות המתנשאת של צליליהם.

השטן עלה אף על בימת האופרה, תחת סחבותיו של מפיסטו. עם זאת, הוא לא תמיד ניאות לסייע למלחינים ששמו בפיו מוזיקה. "מפיסטו" של ברליוז ניחן בכמה קטעים שטניים; אצל בֹּוֹיטוֹ יש הרבה פחות קטעים כאלה,⁴ ואין להם כל זכר אצל מפיסטו של גונו.⁵ רק מוסורגסקי, בתמונת הסיום של

"מרתף אוורבאך", הצליח להעניק קול מוזיקלי לגיחוכו הרועם של מפיסטו. אך בבחינת אמנות קסומה שמקורה קסום, המוזיקה בכללותה מבצעת מדי יום את שינוי הצורה הקסום של הנשמות. המוזיקה היא כמעט העלאה באוב, שהרי היא מְחִיָּה את המתים ומעניקה יתר חיים למותשים. בסיכומו של דבר היא קשורה תמיד לשטניות, בצורה ברורה פחות או יותר. המוזיקה השחורה, או המוזיקה הנוצרת בהשראה פראית, היא המתאימה ביותר לשפל האנושי של הגיהנום, על התפרצויותיה המהוצפות, התייפחויותיה הפרועות ותיפופיה הגסים. אך שטן קשישא הוא אמנותי ומעורן יותר. כאשר ברצונו לפרוק במעט מוזיקה את עליצותו הנזעמת של כינוס המכשפות, הוא משתמש עד עצם היום הזה בכינוס של טרטיני ופגניני.

תודה לאילריה טונטי על עזרתה בתרגום.

גי'ובאני פֶּיני (1881-1956).

¹ ג'וזפה טרטיני (Tartini 1770-1692), מגדולי הכנרים במאה השמונה-עשרה. יועד תחילה לכמורה, למד בבתי הספר הדתיים של פיראנו וקספו ד'איסטריה, ולאחר מכן באוניברסיטת פדובה. לאחר שהתחתן עם בת חסותו של הגמון פדובה, נאלץ טרטיני להימלט מפניו, ובמשך שלוש שנים הסתתר במנזר אסיו, שם לימד אותו נזיר צ'כי לנגן בכינור.

² הכנר והמלחין פגניני (Paganini 1840-1782), החל להופיע עוד בימי ילדותו. הוא רכש את השכלתו המוזיקלית בפרמה, ולאחר מכן שב להופיע כרחבי איטליה ולבסוף בכל רחבי אירופה. הווירטואוזיות שלו עוררה בקהלו התלהבות עצומה.

³ פרנץ גואבר זיסמאייר (Süssmayer 1803-1766), מלחין אוסטרי, תלמידו של מוצרט וידידו. זיסמאייר אף סייע למוצרט כאשר שכב על ערש דווי והשלים את הרקוויאם שלו וקונצ'רטו לקרן פרי עטו. הוא הלחין כעשרים אופרות קומיות בגרמנית, מוזיקה כנסייתית ומוזיקה אינסטרומנטלית.

⁴ אריגו בוֹיטו (Boito 1918-1842), מלחין וסופר איטלקי. חיבר אופרות וכתב את הֶלְבְּרִית לאופרות "פלסטף" ו"אותלו" מאת ורדי.

⁵ שארל גונוֹ (Gounod 1893-1818), מלחין צרפתי.